

Adelheid Roosen

‘Eén van hen zei:

**Adelheid Roosen sprak met
daders van eerwraak:**

‘Mannen zijn trieste poten’

Ze ging de gevangenis in en sprak met mannen die zijn veroordeeld voor eerwraak. Deze ontmoetingen inspireerden Adelheid Roosen tot de vertelling *Is•Man* die tot en met half april in de theaters te zien is. Een gesprek met een welbespraakt theatermaakster over ontmoeten, eenzaamheid en vergeving. ‘Niets is zwart-wit.’

→

‘Als er mannen naar de *Gesluierde Monologen* waren komen kijken, rende ik na afloop heel hard naar de foyer om te horen wat zij ervan vonden’

Over één ding zwijgt ze. Adelheid Roosen wil én mag niets zeggen over de daders van eerwraak die ze heeft ontmoet. Dat was de afspraak met het Ministerie van Justitie. “Ik heb *whole hearted* ondertekend dat ik niet met de buitenwereld spreek over wat er achter en tussen die muren is gebeurd. Omdat eerwraak een systeem is dat weer wraak kan oproepen.”

Verder praat de gedreven theatermaakster vol passie, bewegen haar handen op het ritme van haar woorden, schuift ze naar het puntje van de stoel of steekt ze een volgende sigaret op. Ze houdt alleen even de lippen op elkaar als ze haar antwoord moet ‘herdenken’, zoals ze het zelf omschrijft. Want veel van wat ze doet of vindt, gaat onbewust en gevoelsmatig.

Het was een ‘wurggang’ om in de gevangenenissen te komen. Maar het ministerie bemiddelde en stuurde haar brief naar de veroordeelden.

“Toen ik eenmaal binnen was, had ik de volledige vrijheid om te praten en kon ik alles vragen. Soms namen de daders medegevangen mee, om te tolken. Dat ontroerde me. Dat ze open zijn tegenover anderen. Mijn researcher Ahmet Olgun heeft één keer getolkt. Maar ik vond het ook prettig om in m’n eentje tegenover de daders te zitten en desnoods met handen en voeten te communiceren. Zo kon ik die ander echt ontmoeten.” Hoeveel gedetineerden ze precies heeft ontmoet, wil én mag ze ook niet vertellen. Ze voerde gesprekken waarin ze langs rafelige randjes balanceerde. “Natuurlijk zijn er pijnlijke punten waar je rekening mee houdt. Je gaat niet als eerste vragen: ‘Hoe deed je het?’ En soms val je alsnog in het gat van de pijnlijkheid. Je komt spijt tegen, niet-spijt, wanhoop en dingen die kapot zijn gegaan in die levens. Vrouwen die kapot zijn gegaan. Dochters die kapot zijn gegaan. Het is in de goede zin van het woord een heel gevoelig gesprek. Je tast allebei en kijkt waar je elkaars vertrouwen kunt krijgen. Je legt een parcours af. Hoe ik dat doe? Met mijn levenservaring van achtenveertig jaar. Ik heb daar geen model voor. Ik denk dat ik me laat meenemen door mijn vergaande, gepassioneerde nieuwsgierigheid.”

Nieuw

In de voorstelling *Is•Man* zet ze twee Turken, een Koerd en een Palestijn op het podium: acteurs, een muzikant en een danser. Niet de multiculturele samenstelling van de cast is nieuw, wel dat ze met alleen niet-westerse mannen werkt. Voorheen lag haar focus vooral op seksegenoten.

Ze maakte bijvoorbeeld negen jaar geleden een documentaire over de kracht van Afrikaanse vrouwen. En samen met Leoni Jansen bedacht ze *Female Factory*: een gelegenheidsformatie van dertien vrouwelijke vocalisten uit verschillende delen van de wereld ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van de Verklaring van de Rechten van de Mens. Nadat Roosen zelf in 2001 in de *Vagina Monologen* speelde, maakte ze de ‘gesluierde’ variant op basis van gesprekken met moslima’s over seksualiteit. Met deze voorstelling kwam ze niet alleen in theaters, maar ook in Blijf van mijn Lijf huizen, de Tweede Kamer en in een moskee in Deventer. Ook is ze één van de oprichters van platform *Zina* dat multidisciplinaire events organiseert rondom het emancipatieproces van moslima’s.

De vrouw is één van haar grootste inspiratiebronnen en in al haar werk terug te vinden. Roosen dicht haar graag lofzangen toe. Maar een andere drijfveer is irritatie over dat er nog zoveel is dat de vrouw niet wordt toegedicht. Volgens haar worden vrouwen vaak niet op waarde geschat. “Misschien is het een gecompliceerd beeld, maar ik houd er zelf erg van: ‘Als het aanrecht naar de beurs gaat... Dán is de emancipatie voltooid.’ Vrouwen hebben waarden die zich niet economisch laten vertalen en daarom worden ze niet gezien en niet erkend.”

Roosen probeert uit te kristalliseren wat het vrouwelijke gedachtegoed is. Maar de *Gesluierde Monologen* hadden nog een ander doel: uitwisseling en dialoog bevorderen. “Dat wij open staan voor de Arabische of Turks/Koerdische wereld, voor aspecten die wij in het westen zijn verloren door onze emancipatie. Wat is ook alweer het wezen van mijn vrouwelijkheid? Waar is bij ons de intimiteit van de verlegenheid gebleven? En schaamte, in de goede zin van het woord? Dit soort dingen brengen iets jongs in je naar boven, een soort van zachte sprankeling. Ik heb gemerkt dat we heel wat kunnen leren van deze migranten.”

Van praten met islamitische vrouwen over seksualiteit naar gesprekken voeren met daders van eerwraak, lijkt een logische stap. Vooral omdat dit soort geweldsexcessen maar al te vaak ten onrechte automatisch aan ‘de’ islam wordt verbonden. Eerwraak staat hoog op de politieke agenda en bovendien ‘doen’ controversiële onderwerpen het altijd goed in het theater. Maar dat was niet de reden. “Dat zou ik een raar soort marketing iets vinden. Nu zijn dit soort

Eerwraak in Nederland

De één moest dood omdat ze verliefd was op de verkeerde man, de ander omdat ze zich niet hield aan de tradities. Nederland schrikt op van dit soort geweld met een on-Hollands motief. De daders zijn altijd mannen of jongens met een niet-westerse culturele achtergrond. Het beschuldigende vingertje gaat direct richting ‘de’ islam. Maar het fenomeen van eerwraak is eerder cultuurgerelateerd dan een religieuze daad. Het komt namelijk ook in het mediterrane gebied en in Zuid-Amerika voor. Wat is eerwraak? Hoe vaak komt het voor? En wat wordt er tegen gedaan?

Clementine van Eck studeerde Culturele Antropologie en Turkse Taal en Letterkunde en bekeek twintig Nederlandse strafdossiers van daders van eerwraak. Haar onderzoek *Door bloed gezuiverd: eerwraak bij Turken in Nederland* verscheen in 2001. Hierin is te lezen dat eerwraak een ‘zuiveringsritueel’ is. Het komt voort uit de opvatting dat de vrouw ‘eigendom’ is van de man waaraan hij mede zijn status en eer ontleent. Eerwraak moet voorkomen dat dit eigendom door een ander wordt ‘afgepakt’ en ‘bezoedeld’ waardoor de eer en status van zowel de man als de familie van de vrouw worden aangetast. Eerwraak staat al een tijdje hoog op de politieke agenda, maar door de cijfers van het korps Haaglanden kwam het nog een stapje hoger te staan. Uit intern onderzoek bleek dat in de eerste tien maanden van vorig jaar 252 zaken van eengerelateerd geweld bij dit korps zijn geregistreerd.

Minister Rita Verdonk van Vreemdelingenzaken en Integratie noemde dit begin november vorig jaar ‘het topje van de ijsberg’ tijdens een toespraak toen ze de handleiding voor hulpverleners *Alle ogen op haar gericht* van de Turkse eerwraakdeskundige Jale Şimşek kreeg. Dit boek is bedoeld om Nederlandse hulpverleners te helpen signalen van eengerelateerd geweld op

te pikken. Verdonk riep in diezelfde toespraak op om de ‘ouderwetse’ ideeën over eerwraak zo snel mogelijk uit te bannen. En daar heeft ze 2,6 miljoen euro voor uitgetrokken. De nadruk moet volgens haar liggen op vroege signalering en preventie en goede en betrouwbare opvang. Maar Verdonk zou Verdonk niet zijn als ze ook de daders harder wil aanpakken. Zo moeten diegenen zonder Nederlandse nationaliteit eerder het land uitgezet worden dan nu gebeurt. Ook wil ze kijken of een eermotief een strafverzwarende factor kan worden. Verder wil ze mensen die anderen aanzetten tot eengerelateerd geweld als uitlokkers kunnen vervolgen. Zoals vaders die hun zonen ophitsen omdat die vanwege hun minderjarigheid lager gestraft worden. PvdA-politici willen ook actie. Burgemeester Cohen van Amsterdam vraagt om het in kaart brengen van de precieze omvang van het probleem. Het is namelijk de vraag hoe betrouwbaar de beschikbare cijfers zijn. Volgens zijn fractie zouden maar weinig politiekorpsen statistieken bijhouden en ligt de slechte samenwerking tussen hulpverleninginstellingen een waarheidsgetrouwe weergave in de weg. Er zijn al wel organisaties die op dit vlak samenwerken. Zoals het Inspraakorgaan Turken in Nederland (IOT) en Vluchtelingen Organisaties Nederland (VON) met hun project *Zero Tolerance* van januari 2005. Er kwam onder andere een delegatie uit Turkije van academici en vrouwenactivisten die zich bezighouden met studie naar eerwraak, vrouwenrechten en emancipatie en praktische hulpverlening. Zij spraken met vrouwen van migranten en vluchtelingen en voerden daarnaast gesprekken met mensen uit de hulpverlening en van de politie. Belangrijkste conclusie van dit project: cultuur of religie mogen geen legitimatie zijn voor geweld tegen vrouwen.

‘Wat is de winst van de veroordeling en wat is de winst van de vergeving?’

onderwerpen misschien erg gewild, maar ik maakte v r voor 11 september al de voorstelling *Vijf op je ogen*, gespeeld door vier Marokkaanse vrouwen. Simpel gezegd ging dit over de spagaat waarin jonge vrouwen terechtkomen als ze naar Nederland zijn verhuisd. In hun gezin groeien ze op met tradities en in de Nederlandse samenleving mag ‘alles’. *Vijf op je ogen* slaat op het handje van Fatima: een beschermend symbool.” *Is•Man* ontstond niet vanuit een strategisch of vooropgezet plan, maar geleidelijk. “Het ging organisch, het groeide zo. Als er mannen naar de *Gesluierde Monologen* waren komen kijken, rende ik na afloop heel hard naar de foyer om te horen wat zij ervan vonden. Een keer liep ik naar huis en dacht: wat sprak er een eenzaam gevoel uit de man die ik net sprak. Zo wortelde het.” Het was dus vooral de eenzaamheid onder mannen van de eerste generatie die haar trof. Diezelfde eenzaamheid kwam ze tegen bij de gevangenen. “Eén van hen zei: ‘Mannen zijn trieste poten’. Iedereen heeft of bedenkt een vorm waarin je kunt bestaan. Maar voor deze mannen was er ineens geen wereld meer waarin ze zich thuis voelden. Niet dat ik de verantwoordelijkheid van hun schouders wil nemen. Daar houd ik helemaal geen pleidooi voor. Maar een moordenaar kan ook een creatie van omstandigheden zijn. In mijn ogen hebben deze mannen behoefte aan het herstellen of herwaarderen van hun waardigheid. Veel van hen weten niet hoe ze met die vermenging van twee culturen moeten omgaan.”

Eercultuur

Mannen van de eerste generatie hebben vaak vastomlijnde ideeën over hun taak en die bestaat onder andere uit de eercultuur bewaken en ‘schoonhouden’. Als een vrouw die bevuilt, moet ze uit de weg worden geruimd. In de cultuur van herkomst was dit de sociale code, werd het zelfs collectief aangemoedigd. Maar sinds hun migratie leven ze in een samenleving die deze traditie niet kent en dus veroordeelt. En daarmee valt een stukje van hun mannelijke rol weg. Wat overblijft, moet opnieuw gedefinieerd worden. Vandaar ook de titel *Is•Man*, want Roosen ging op zoek naar die definities. “Wat is een man? En wat is mannelijkheid?”

Maar minstens zo overheersend was haar gedachte van genade. “Wat is de winst van de veroordeling en wat is de winst van de vergeving? Het is natuurlijk een vergaande ontmoeting als je de gevangenis ingaat, zelf een vrouw bent en je tegenover mannen zit die specifiek een vrouw gedood hebben. Hun vrouw, hun dochter, hun nicht, hun zus. Ik probeerde zo ‘leeg’ mogelijk tegenover ze te zitten om hun verhaal zo optimaal mogelijk te ontvangen. Zonder oordeel. Niets is zwart-wit.”

En dat is de kern van haar werk  n haar levensovertuiging. Populistische uitspraken over het multiculturele drama of het falen van integratie zijn aan haar dan ook niet besteed. “De groep migranten die in Nederland woont, en ik heb het vooral over de eerste en tweede generatie, heeft heel lang een rolmodel gemist. Maar als je kijkt naar wat die groep al heeft doorgemaakt... In mijn ogen is er een gigantische stap gemaakt qua bewustzijn. Er is al ontzettend veel bereikt. De nieuwe generatie is een eigen collectief geweten aan het definiëren. Het is menseigen dat wij kijken naar wat anderen n t doen of kunnen in plaats van kijken naar de positieve ontwikkelingen. Maar dat is ook een keus. Je kunt ook de andere kant kiezen. En dat kan je door te ontmoeten. Ik citeer graag de schrijver Peter Handke: ‘De vreemde vrouw was zo mooi dat ik haar herkende.’”

Is•Man wordt gespeeld door: Youssef Idilbi en Yasar Ustuner. Brader Musiki is de muzikant en afwisselend staan de dansers Tahsin Surucu, Oruc Surucu en Achmad Pattisahusiwa op het podium. Voor de speellijst check: www.bostheaterproducties.nl

Tekst: Karin Wesselink. Fotografie: Hermien Lam. Assistent fotografie: Selma van der Meijs. Visagie: Dannii Nieuwenhuys.